

“Beton Duvarlar Arasında Açan Çiçek”: Modern Kente Ve Kentleşmeye Karşı Erdem Bayazıt’ın Şiiri

M. Fatih Andi*

Özet

Toplumların modernleşme süreçleri, geleneksel şehirlerden modern kent hayatına geçiş olgusunu da beraberinde getirir. Bu ise, o şehrin mensupları için süregelen hayatın değişmesi ve farklı, yabancı bir hayata geçiş demektir. Bu farklılaşma ve yabancılaşma olgusu, modern dönem şairlerinde üç farklı tepkiyi ortaya çıkarır. Şair kente bağlı, hatta bağımlıdır. Kentin dışında bir hayat düşünememektedir yahut kentten nefret etmekte, kendisini tabiatın kucağına atmak istemektedir. Bir üçüncü şair tipi ise, geleneksel toplumun daha insanî gelen değerlerinden, yüzyılların oluşturduğu medeniyet birikiminden uzaklaştırıcı bir olgu olarak modern kentleşme olgusunu karşısına almakta ve ona tepkiler ve eleştiriler oluşturmaktadır. Modern Türk şiirinin önemli isimlerinden birisi olan Erdem Bayazıt, kent karşısında bu üçüncü grup şairlerdendir ve şiirlerinde modern kenti birçok görünümü ve şartları açısından eleştirir. Onda modern kent, imkân(sız)lıkları, mekânları, kural ve görünüm biçimleri ile kendisine isyan edilen, karşı konulan, alternatif yaşama birimleri geliştirilmesi gereken bir olgudur.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, modernleşme, kentleşme, Erdem Bayazıt, gelenek

“The Flower that Bloomed between Concrete Walls”: Poetry of Erdem Bayazıt Before Modern City and Urbanization

Abstract

Modernization process of societies involves the experience of transition from traditional city to modern urban life. This means a change of ongoing lifestyle for a different and somehow unfamiliar - alien life for the members of those cities. This type of transformation and alienation matter creates three different reactions among the poets of modern times. Poets are tied to cities, they even depend on cities. They can not think of a life outside the city, but at the same time they hate the city and desire to jump on to the arms of nature. A third group of poets, on the other hand, give strong reactions against and criticize the process of modern urbanization as they see that this process detracts people from centuries-old cultural accumulation and more humane values. An important poet of modern Turkish poetry, Erdem Bayazıt is among the members of this group in terms of the topic of city, and he criticizes modern city concerning its various conditions and appearances. According to him, modern city is a concept that one needs to develop alternative living units to and rebel and defend themselves against in terms of all its opportunities and restrictions, localities, rules and views.

Keywords: Turkish poetry, modernization, urbanization, Erdem Bayazıt, traditions

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, fandi@fsm.edu.tr

Şehir varlığını ve kimliğini, kendisini inşa eden insanların kimliği ve iradesi ile kazanır, ama döner bu kimlik ve iradeyi bir noktadan sonra kendisi de yapmaya başlar. Bu açıdan şehir-insan ilişkisi iki taraflı bir ilişkidir. Geçmişte ve bugün... Bu yüzden her şehir bir şahsiyeti yansıtır.

Şehrin dili vardır. Mensup ve sakinleriyle konuşur. Onlar da içinde yaşadıkları şehri konuşurlar.

Şehir bir lisandır. Birtakım değerleri ifade eder, somutlaştırır, yeniden yorumlayarak aktüel hayatı şekillendirir ve geleceğe taşır.

Bu bakımdan toplumların şehir anlayışları ve bu anlayışlar doğrultusunda kurmuş oldukları şehirler, o toplumların şahsiyeti, bu şahsiyeti yapan medeniyet değerleri, hayatı inşa ve ikame ettikleri inanç ve düşünce ölçütleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, şehrin ruhunu yapar.

Zira her şehrin bir ruhu vardır.

İslâm medeniyetinin, tarih boyunca inşa ettiği kimi şehirlere tam da bu ruhu ifade yahut ima eder bir şekilde “Medînetü’l-münevvere”, “Mekke-i mükerreme”, “Şâm-ı Şerîf”, “Belde-i tayyibe”, “Âsîâne” gibi isim yahut sıfatlar vermiş olması, şehre hangi açıdan baktığı ve nasıl şehirler inşa ettiğinin de bir göstergesidir.

Modernizm, geleneksel şehirlerin bu ruhunu yok etmekle işe başladı. “Bir şehir, ancak ruhu yok edilirse tarihten silinir.” diyen Ivan İllich ne kadar da haklıdır. Bu yok oluş, önce şehri yapan “dil”in bozulması, ardından bu dilin yüklenerek taşıdığı değerlerin aşın(dırıl)ması, bu değerlerin oluşturduğu “göz”ün deforme oluşu, bu gözün bozulması ile de “güzellik” ve “hikmet” idraklerinin değer yapıcılık/değer koruyuculuk niteliklerini kaybetmesi ile kendisini görünür kılar.

Sözünü ettiğimiz bu bozulma, aşınma ve nitelik kaybı, toplumsal tarih pratiğinde “modernleşme” olarak tezahür etmiş ve bu modernleşme süreci, bizim geleneksel şehirlerimizi dokusuyla, mimarisiyle, içinde yaşanan hayatın mahiyeti ve temposuyla, insan ilişkileriyle, bütünüyle modern kentlere dönüştürme (kentleşme) çabası olarak kendini göstermiştir.

Yukarıda şehir ve kent ayrımını kasd-ı mahsus ile kullandığımızı belirtmek gerekir. Sözünü ettiğimiz “şehrin dili”nin yok oluşu, belki de en evvel, kendisini ifade eden kelimenin bütün anlam ve çağrışım yükü ile birlikte yerini “kent”e bırakması ile başlamıştır. Şehir, “medîne” ile, kent “metropol” ile akrabadır. Bugün “geleneksel kentler” ve “modern şehirler” kullanımında az buçuk bir grotesklik çalımı, bir eğreti duruş varsa, bu iki kullanımın tersi daha uygunmuş gibi geliyorsa bize, sebebi bundandır. Geleneksel şehirlerimizin ruhunu kaybedişi, onları dilde karşılayan “şehir” kelimesinin yerini, kökeni ve çağrışımı ta Antikite’ye kadar uzanan bir “kent” sözcüğüne terk edişiyle başlamıştır diyebiliriz. Önce isimler

bozuldu yani, sonra cisimler...¹

İslâm şehirleri, bu medeniyetin mensupları için, içinde hür ve müftehir yaşadıkları geleneğin zarfı idi, zırhı idi. Modern kentler (metropoller) de, modern hayatların bir ma’kesi, bir kılıfidır.

Modern kentler, modern hayatın kendisini bütün boyutlarıyla ortaya koyduğu en geniş kapsamlı yaşama birimleridir. Bu bağlamda “modern kent” olgusu, “geleneksel şehir” kavramı ve varlığı ile bir karşıtlık ve yıkıcılık ilişkisi içinde, geleneksel şehirlerin ruhunu ve bu ruhu teşkil eden inanç ve yaşama biçimlerini zedeleye zedeleye, kazıya kazıya varlığını ikame etmiştir. Bu ise, bir yandan modern çağların, modernleşmiş yahut modernleşme süreci içerisinde kan-revan bir noktaya doğru sürüklenen toplumların “düşünen” aydınları, sanatkârları arasında büyük ölçekte gelenek-modernizm çatışmasının yansıması olarak medeniyet ölçeğinde bir şehir-kent ayrıştırmasını, bu ayrıştırma muvacehesinde ise bir “tesahub-tenafür” (benimseme-dışlama) kutuplaşmasını oluştururken, bir yandan da modern kentin sakini olan aydın ve sanatkârlar arasında hem bir modern kent bağımlılığını, hem de modern kentin eleştirisini, modern kentten kaçış ve isyan duygusunu geliştirmiştir.

Modern zamanların sanatkârları, bu büyük ve kapsayıcı oluşum karşısında aşk ve nefret kutupları arasında gidip gelen bir söylem sarkacını dillendiregelmişlerdir. Modern sanatkârın ve “be-tahsîs” modern şairin kent karşısındaki tutumu gerçekten de tam anlamıyla “Ne seninle, ne de sensiz.” ilişkisi etrafında şekillenir.

Modern şair, kentin şairidir. Bu kent ise, klasik şairin şehrine göre “daha dünyevî, zamanı ve kendi geçmişini hızla tüketen, tabiatla bağlarını büyük ölçüde koparmış; üniversiteleri, kütüphaneleri, tiyatroları, operaları, konser salonları, sanatçı kahveleri, ıslıl ıslıl geceleri ve renkli eğlence hayatıyla cazibeli; çağdaş kölelerin çalıştığı fabrikaları, sendikaları, gecekondu semtleri, mafyası, suç dalgası ve çevre problemleriyle emniyetsiz ve son derece karmaşık bir organizma; içinde yaşayan insanların hem cenneti hem cehennemi olabilen kaotik bir yaşama çerçevesi”dir².

Modern kentin cazibesi de bu kaotik bünyeden, bu düzensizlik düzeninden gelir birçok şaire göre. Nitekim Baudelaire, Paris’in bu görünümüne dikkat ediyor, *Kötülük Çiçekleri*’nde, içinde yaşadığı kenti “hastane, hapishane, kerhane, âraf, cehennem” gibi kelimelerle tanımlıyor ve bağırıyordu:

“Seviyorum seni, rezil başkent.”

1 Nitekim şehir-kent ayrımını, gelenek-modernizm ayrışması bağlamında vurgulu olarak kullanan (sözelimi Sezai Karakoç gibi) kimi düşünür ve şairlerimiz varlığını burada hatırlamak yerindedir. Bu konuda bk. M. Fatih Andi, “İstanbul’a İki Bakış: Sezai Karakoç ve Cemal Süreya’nın Şiirlerinde İstanbul”, *Güneşe Tutulan Ayna*, İstanbul, Hat Yay., 2010, s. 142-145.

2 Beşir Ayvazoğlu, “Şiir ve Şehir”, *Zaman*, 5 Temmuz 2007.

Baudelaire'nin bu isyan çılgılığı yahut ilân-ı aşk sayhası modern Türk şiirinin "Paris görmüş" kimi temsilcilerinde, birtakım küçük tını farklarıyla yankısını çoğalta çoğalta kulaklara dolar.

Bunlar arasında ilk hatırlayacağımız isim elbette Yahya Kemal Beyatlı'dır. Ancak Yahya Kemal'de, bu "rezil başkent" saldırısı "azîz İstanbul" muhabbetine dönüşerek İstanbul'a yönelir. Bu yüzden de onda, Baudelaire'deki gibi aşk ve nefretin oluşturduğu dramatik şiddet görülmez. Yahya Kemal, İstanbul'u yalnızca sever ve yüceltir³.

Modern Türk şiirinde modern kentle kurulan Baudelaireen ilişki A. Hamdi Tanpınar'dan Necip Fazıl Kızılkürek'e, oradan da Attila İlhan'a geçtiğimizde daha belirgindir. Özellikle bu sonuncusu, gerek -üzerinde mühmel dursa da- giyindiği "flaneur" kimliği ile, gerekse şiirlerindeki kent-insan ilişkisi ile Baudelaire'in ayak izlerini takip ediyor görünümündedir. Hele hele "İstanbul Ağrısı" şiirinin *Le Spleen de Paris* (Paris Sıkıntısı)'nı çağrıştıran başlığı ve şiirin sonunda yer alan

*"sana taptık ulan
unuttun mu
sana taptık"
şeklindeki İstanbul'a sesleniş mısraları,
"Seviyorum seni, rezil başkent."*

mısramın Türkçedeki tekrarı gibidir.

Ancak Türk şairinin kentten kaçışı bu isimlerle ve Baudelaire rüzgârıyla başlamaz. Daha edebiyatımızdaki modernleşme kıpırtılarının ilk emareleriyle birlikte, Rousseau'dan gelen bir metropolden tabiata kaçış teması, ilkin Abdülhak Hamid'in kalemine takılır. Şehri "belde", tabiatı "sahra" diye niteleyen Hamid, *Sahra* isimli eserinin daha girişinde kent-tabiat farkını birkaç fırça vuruşuyla belirtir:

*"Belde halkında görmedim hayfâ
Gördüğüm ünsü ehl-i vahşette.
Bedeviler sükûn-ı râhatte.
Sürdüğü daima ganemle safâ.
Beledî muttasıl esîr-i cefâ,*

3 "Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan."

("Bir Tepeden", *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul, 1974, s. 20)

Yahya Kemal'in şiirlerinde şehrin tuttuğu tematik yer hakkında bk.: M. Fatih Andı, "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Bir Medeniyet ve Kimlik Göstergesi Olarak Şehir", *Güneşe Tutulan Ayna*, İstanbul, Hat Yay. 2010, s. 237-253.

İntiâş âleminde zulmette.

Biri endîşeden amân bulamaz.

Biri endîşeye zamân bulamaz.”⁴

Bu tema Tevfik Fikret’te “Ne İsterim?”⁵, Bir Ân-ı Huzûr⁶, “Yeşil Yurt”⁷ gibi şiirlerde kendini gösterir.

Modern Türk şiirinin öncülerinden bu iki ismin bu ve benzeri metinleri, bu temayı kendilerinden sonrakilerin kalemlerine de taşır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Memleket Edebiyatı veya Anadoluçuluk diye adlandırılan eğilimlerin de katkısıyla şehir yerine köyü, tabiatı sahiplenme Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklı, Kemalettin Kamu gibi şairler akla ilk gelenlerdir⁸. Söz gelimi Kemalettin Kamu’nun “Bingöl Çobanları” şiirindeki

“Şehrin uğultusundan usanmış rûhumuzun

Nadir duyabildiği taze bir heyecanla,

Karıştım o gün bugün bu zavallı çobanla

Bingöl yaylalarının mavi dumanlarına,

Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına.”

mısraları tabiat karşısında kentin olumsuzluğunu kentli bir şairin gözüyle ima eder.

Fakat buradaki bu ima, yukarıda adını anıp geçtiğimiz Necip Fazıl’ın “Dağlarda Şarkı Söyle” isimli şiirinde keskin bir tavır alışı dönüşür. Çile’nin “Şehir” başlıklı bölümünde yer alan “Kaldırımlar”, “Otel Odaları”, “Bacalar”, “İstasyon”, “İskele”, “Sokak” ve “Geceye Şiir” gibi şiirlerde biz Baduelaire ve Mallarme etkisinde ve aşk-nefret kutupları arasında gidip gelen bir hâlet-i ruhiye ile yaşanan bir şehrin ve şehirde/şehirle düşüp kalkan bir şairin atmosferini solurken, aşağı yukarı aynı yılların metinleri olan “Dağlarda Şarkı Söyle” ve “Şehirlerin Dışından” da iyiden iyiye kendisini kentin dışına çekmiş, kenti çok radikal biçimde dışlayan bir Necip Fazıl portresiyle muhatap oluruz. Bu iki şiirden ilkinde

4 Abdülhak Hamid Tarhan, *Bütün Şiirleri 1*, (Haz. İnci Enginün), İstanbul, Dergâh Yay., 1979., s. 43. A. Hamid’in bu tutumu hakkında daha geniş bilgi için bk.: Mehmet Kaplan, “Tabiat Karşısında Abdülhak Hamid”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul, Dergâh Yay., 1976, s. 314-352.

5 Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay., 2004, s. 401.

6 a.e., s. 402.

7 a.e., s. 403.

8 1950’ye kadar Cumhuriyet dönemi şairlerinin şehirle kurduğu benimseme, içinde yaşama, övme, yüceltme, hasret, gurbet duygu ve temaları hakkında yapılmış bir çalışma için bk.: Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân (Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi)*, Ankara, Hece Yay., 2007, s. 159-256.

şehrin mütegalibeleriyle şehirde baş edemeyip de dağlara çıkan Koroğlu gibi, mütegalibeleri barındıran değil, artık kendisi şairin iç dünyasına saldıran bir mütegalibe olan şehirden kaçıp dağlara çıkan şairin kentlilere daveti şöyledir:

*“Al eline bir değnek,
Tırman dağlara şöyle.
Şehir farksız olsun tek
Mukavvadan bir köyle.*

*Uzasan, göğe ersen,
Cücesin şehirde sen.
Bir dev olmak istersen,
Dağlarda şarkı söyle!”⁹*

“Şehirlerin Dışından” şiirinde kentın dışına çağırıldığı insan için adresler daha nettir. Şehir bozucudur, gizleyip örtücüdür, oyalayıcıdır. Buna karşılık tabiat insana kendi özünü ve hakikat âlemini tanıtandır, Yaratıcı’yı hatırlatandır, gözdeki perdeyi kaldırandır:

*“Kalk arkadaş, gidelim!
Dereler yoldaşımız,
Dağlar omuzdaşımız,
Dünyayı seyredelim
Şehirlerin dışından.*

(...)

*Haydi yürü, bulalım,
Kat kat çıkmış evlerin,
O cam gözlü devlerin
Gizlediği âlemi.*

(...)

*Bırak keyfini sürsün
Şehirlerin köleler:
Yeter bizi tuttuğu,
Tükensin velveleler.
Kalk arkadaş, gidelim!
İnsanın unuttuğu
Allah’ı zikredelim.*

*Gül ve sümbül hurkamız,
Sular, kuşlar halkamız.”¹⁰*

Necip Fazıl Çile’deki bu ve benzeri şiirleri ile modern kente ve kentleşmeye karşı en keskin ve bilinçli duruşu Türk şiirine taşıyan isim olarak öne çıkmaktadır. Bu tutum, kenti sevmeye ve ona sövmeye kutupları arasında gidip gelen Badelaireren tavırdan yukarıdaki mısralarla giderek ayrışacak ve kenti dışlayış, onun inşa, telkin ve temsil ettiği değerlere karşı duruşla birlikte, üstünü örttüğü değerlere doğru bir gidiş ve onları benimseyiş bilincinin ifadesi olarak netleşecektir.

Modern Türk şiirinde Necip Fazıl’a kadar gelen ve yukarıda ana hatlarıyla ve en dilde kalıcı mısralarıyla özetlemeye çalıştığımız bu tematik akışın Baudelaire etkisiyle birlikte kendisini en yüksek tonda seslendirdiği dönem ise 1950 sonrasıdır. Bilhassa II. Yeni Şiiri’nde ve sonrasında modern kentten kaçış, modern kenti ve kentleşmenin getirdiği sancuları eleştiri, kalıcı ve yaygın bir tema olarak görülmeye başlar. 1950 sonrası Sosyalist şairlerde, öncesinden de gelen bir devamlılık çizgisi olarak bu tema “ezen-ezilen ilişkisinin uygun ve yaygın ortamı olarak kent” boyutuyla ele alınırken, II. Yeni’nin İlhan Berk, Ece Ayhan, Turgut Uyar gibi kimi şairlerinde daha çok bireyin kent karşısındaki konumu yahut kente yenilmiş insanın isyanı şeklinde ifadesini bulur. Bununla birlikte Cemal Süreya’nın “Üvercinka”sında, Ece Ayhan’ın “Mor Külhani”sinde veya Turgut Uyar’ın “Çok Üşüme”inde olduğu gibi bu ifade edişe toplumsal bir eleştirinin gölgesinin vurduğu da sık sık görülür. “Mor Külhani”nin:

“Şiirimiz kentten içeridir abiler

Takvimler değiştirilirken bir gün yitirilir

Bir kent ölümün denizine kadar dragomanlarıyla

Düzayak çivit badanalı bir kent nasıl kurulur abiler?”¹¹

mısraları yahut “Çok Üşüme”in

“Bir Kalır uzun resimlerde anısı sakallarımızın

Urban içinde Üşüyüp Üşüyüp kaldığımızın

Bir Kalır yanık yağlar kokusu şehirlerde

Uzun nehirlere binip uzaklaşmadıkça

Bir Kalır yabancı yataklarda o oteller

Meydanlar heykeller sizin olmadığımız o her yer

10 a.e., s. 176-178.

11 Ece Ayhan, “Mor Külhani”, *Bütün Yort Savullar*, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999, s. 127.

(...)

Bir Kalır uzun duvarlar ve onların dipleri

Bir Kalır Yılgın Adamların hep “Evet” dedikleri

Çok üşürdük hep üşürdük üşümekti bütün yaşadığımız

Üşürdü ellerimiz aşkımız sonsuz uzun sakallarımız.”¹²

mısraları buna örnek olarak okunabilir.

Aynı dönemin önde gelen şairlerinden birisi olan Sezai Karakoç'ta ise bu tema, nesildaşlarını atlayarak Necip Fazıl'la yakınlık kurar. Sezai Karakoç'ta da modern kent insanın hakikat ile, kulun Yaratıcısı ile sahil ve sağlıklı ilişkisinin önüne engeller çıkararak, işgal ve meşgalelerle onu meşgul eden bir ortamdır. Bununla birlikte Karakoç, İslam medeniyetinin büyük abideleri olan şehirlerin modernleşme süreci içerisinde dağılıp çözülmesi, modern kentleşme olgusunun bu Müslüman şehirlerin dokusunu bozmasını da şiirinde dile getirir. Yazımının başlarında da söylediğimiz üzere, İslâm medeniyetinin şehirlerine karşı, modernizmin bu büyük ölçekli toplumsal yaşama birimlerini ısrarla “kent” olarak adlandıran şair için “Diriliş”, İslâm coğrafyasındaki bu kadim şehirlerin yeniden eski rûhuna kavuşması ve dirilmesi ile de olacaktır.

Şairin “kent” yergisine dair şu mısralar iyi örnekler teşkil eder:

“Taha yürüdü yaralarının üstüne

Biliyordu kentten kendine bir fayda yoktu

Kent savaşçı değil belki bir savaştı.”¹³

“Göğsünü aç bu gül habercisi bu doğuluya

Gözle görünmez doğulu sabah rüzgârına

Sonra git kentin kır batı kapılarını

Kış kepenklerini parçala.”¹⁴

“Kent bir tabuttur artık, çivisi insan.”¹⁵

“Kulağında ne bir aşk, ne de bir kürek sesi

Bir meydan uğultusu, barbar bir inşaat sesi,

Bir kere kente girdin.”¹⁶

12 Turgut Uyar, “Çok Üşümek”, *Büyük Saat- Bütün Şiirleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yay. 2002, s. 203.

13 Sezai Karakoç, *Şiirler II/Taha'nın Kitabı-Gül Muştusu*, İstanbul, Diriliş Yay., 1978, s. 22.

14 a.e., s. 72.

15 a.e., s. 39.

16 Sezai Karakoç, *Şiirler III/ Körfez-Şahdamar-Sesler*, İstanbul, Diriliş Yay., 1982, s. 7.

Karakoç’un “Şehirlerim” başlıklı şiiri¹⁷, İslâm medeniyetinin büyük şehirlerini hatırlayıp sahiplenmesiyle, “Denizin Kentini Yaktım” şiiri de¹⁸ İstanbul’un modernleşen yüzüne ve görünüşüne karşı duyulan tepkiyi ifade edişyle hatırlanmalıdır¹⁹.

Modern kente ve kentleşmeye tepkiyi şiirlerinde kalıcı ve ısrarlı bir tema olarak işleyen şairlerden birisi de Erdem Bayazıt’tır²⁰. Ondaki bu tematik işleyişi hem fikrî, hem de edebî olarak beslendiği damarlarda aramak ve özellikle eklemlediği düşünce ve şiir akışı ile birlikte düşünmek gerekir. Bayazıt elbette kendisinden evvelki Türk şiirini iyi okumuş, özellikle üniversitedeki Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimi ve edebiyat öğretmenliği mesleği dolayısıyla çok iyi özümsemiş bir şair olarak gerek II. Yeni öncesinden ve II. Yeni’den, gerekse II. Yeni’den kendisine gelen şiir birikiminden haberdardı. Onun şiirindeki kente yönelik bu eleştirel ilgi ve yöneliş, bütün bu birikimin bir özü ve kendi sanatkâr şahsiyetinin potasında özgünleştirilmesi olarak görülebilir. Yalnız bu özümseme ve özgünleştirme çabasında bilhassa yukarıda andığımız iki isme biraz daha önde yer vermek gerekir ki bu iki isim Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç’tur. (Nuri Pakdil’i de bunlara ekleyerek, isimleri üçlemek de mümkündür.) Bir Maveria Topluluğu şairi olarak Erdem Bayazıt’ın elbette fikrî ve edebî oluşumunda bu üç ismin ve eserlerinin yetiştirici ve olgunlaştırıcı bir mektep etkisi vardır. Bu yüzden, onun şiirindeki bu tematik yönelimin beslendiği keskin ve tavizsiz red tutumunu Necip Fazıl’a, mağrur ve isyânkâr edayı Nuri Pakdil’e, konuya bir medeniyet perspektifinden bakıştaki kuşatıcılık ve “diriliş” bilinci itibarıyla da Sezai Karakoç’a bağlamak daha doğrudur.

Başka tematik eğilimlerini bir tarafa bırakırsak, bu bağlamda Erdem Bayazıt’ın şiiri, kentle yüzleşen, kentle boğuşan, kentten bunalan ve kaçmak isteyen, kentin şart ve görünümüne isyan eden bir şiirdir diyebiliriz. Necip Fazıl’ın şiir vokabülerinde “kent” kelimesi hiç yoktu. Karakoç “şehir” ve “kent”i kendilerini kuran dünya görüşü bağlamında ayırıyordu. Erdem Bayazıt’ın şiirlerinde böylesi bir ayrıma rastlamayız. Ancak o modern kenti kalabalıklaşma, karmaşıklık, yabancılaşıma, yalnızlaşma, maddeperestlik, teknolojik esaret, tüketim, parçalanma, bunalım ve bunaltı gibi durum ve olguların çerçevesinde oluşan patolojik bir hayatın mekânı olarak algılar.

17 Sezai Karakoç, *Şiirler VII/ Ateş Dansı*, İstanbul, Diriliş Yay., 1987, s. 20.

18 Sezai Karakoç, *Şiirler IV/Zamana Adanmış Sözler*, İstanbul, Diriliş Yay., 1985, s. 65.

19 Sezai Karakoç’un İstanbul odaklı olarak şehir ve kent karşısındaki tutumu hakkında geniş bilgi için bk.: M. Fatih Andı, “İstanbul’a İki Bakış: Sezai Karakoç ve Cemal Süreya’nın Şiirlerinde İstanbul”, *Güneşe Tutulan Ayna*, İstanbul, Hat Yay., 2010, s. 139-178.

20 Erdem Bayazıt’ın hayatı ve şiirleri üzerine yapılmış geniş kapsamlı bir çalışma için bk.: Murat Turna, *Erdem Bayazıt ve Şiiri*, İstanbul, İz Yay., 2010, s. 445

Şaire göre modern şehir olumsuzluklar meşheridir. Bozucu ve boğucudur. “Sivrilmiş tırnaklı” bir canavar imajıyla anar şehri, “boğuk madenî böğürmeleriyle içimizi titreten bir metropol devi” diye anar. Oralar, bünyesinde “insanlığımızı eskittiğimiz mekânlar”ı barındırır. Bu “buz yüklü heykeller beldesi”, insanî sıcaklıkların donduğu bir buzul coğrafyasıdır. Bu olumsuz nitelemeler aşağıdaki mısralarda ayrıntısına kavuşur:

*“Durmadan geçiyordu o zamanlar
Üstümüzden tanklar toplar binler tonluk arabalar
Boğuk bir ses madenî bir böğürme
Bir metropol devinin içimizi titreten iniltisi
Ta uzaklarda şehirlerin üstünde kımıldayan
Bir korkunun yüreğimizde biriken tedirginliği
Bir sam yeli gibi bedenimizi yüzümüzü saçlarımızı
Yalayarak
Çekiyordu bizi ve herkesi.”²¹*

Tedirginlik, kararsızlık ve endişe şehirli insan için bir yazgıdır adeta. Buna bir de dinmez bir “içsel yalnızlığın hüznü” eklenince, kentin insanı trajik bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır:

*“Yüzlerde okunan sadece
Kararsızlık tedirginlik endişe
Ve içsel yalnızlığın hüznü
Ve asla dinmeyen sıla özlemi.
Sıla, ey ruhumuzun coğrafyası!
Hep bir hazırlık kargaşasında büyüyor halk
Şehrin sokaklarında caddelerinde meydanlarında.”²²*

Şehir, insanın önüne sürekli duvarlar çeken bir mekândır. Bu bakımdan, “duvar” Erdem Bayazıt’ın şehri anlattığı şiirlerinde özgürlük kısıtlayıcı, “mahpus”laştırıcı bir motif olarak karşımıza çıkar²³. Bu duvarlar, geleneksel mekânların “hâne-i saadet” yahut mabed duvarları gibi mahremiyet koruyucu veya ibadet coşturucu duvarlar değildir. Meselâ:

*“Duvarlar çıkıyor önüme
Şehrin mahpus yüzlü duvarları*

21 Erdem Bayazıt, “Aşk Risalesi”, *Şiirler*, İstanbul, İz Yay., 2009, s. 203.

22 “Şehir ve Doğa Burcundan”, *a.e.*, s. 196.

23 Erdem Bayazıt’ın şiirlerinde “duvar”ın bir imge olarak kullanıldığına yukarıda zikrettiğimiz çalışmada Murat Turna da dikkat çekmektedir. Bk.: *a.g.e.*, s. 346-350.

*Hiçbir sır kalmamış ardında hiçbir duvarın
Nereye gitti diyorum benim elbisem nerde
Şehir soyunmuş diyor biri
Şehrin elbisesini çalmışlar
Bütün şehir çöküyor yüzünde bir insanın
Şehir boğuluyor içinde insanın kan gibi bir sesle
Mor bir kâbus çöküyor üstümüze
Parkta son ağaç da ölüyor intiharı hatırlatan bir ölümle.”²⁴*

Kentin bu “mahpus yüzlü duvarları” bazan yol kesen harami gibi insanın önüne çıkmaktadır, bazan heyula gibi apartmanlar olarak. Ve şehirli insan bu duvarlar ve binalar arasında koşup durarak bir ömrü tüketmektedir. Bu ise tam bir kısır döngüdür ve her kısır döngü gibi bir tükenmişliği de barındırır. Oysa sorulması gereken soru şairce bellidir:

*“Nereye gitsem hep apartmanlar çıkıyor önüme!
Alıp başımı duvarlara çarpıyor bu yollar
Gidip gelmelerim bu dar sokaklarda
İnsanların koşup dolduğu bu dar yapılarda
Bir kısır döngüye girmek için bütün çabalar.
Biz bunun için mi geldik?”²⁵*

Şehir insanı tüketir. Bu tükeniş onun hayatını monotonlaştırarak, mekanikleştirerek gerçekleştirir:

*“Bir tarafın şehirler şehirler şehirler
Mekanik bir çizgide tükenen insanlar”²⁶*

Erdem Bayazıt’ın eleştirdiği bu kent dokusu, apartmanlar, beton duvarlar, yapay parklar, araçlar, balkonlar, kaldırımlar, bulvarlar, vitrinler, göğü kapatan çatılar, karanlık sokaklar, suları hapseden borular, mekanik sesler ve uğultular, dumanlar, fabrikalar ile örülmüş bir mahşerdir. Şair bu olumsuz öğelerin ve bu öğelerin yaptığı modern kentin saldırısından kaçıp kurtulmak ister. O da Necip Fazıl gibi kendini kentin dışına atmak ister. Onun bu kaçıştaki adresi bazan Anadolu olur, bazan Afrika. Ancak ister Anadolu olsun, ister Afrika, aslında kaçılan anne kucağı tabiidir.

Afrika kaçış, tabiata ve tabii olan bir hayata, abartısız, sade, mütevazı bir hayata sığınıştır aslında:

24 “Şehrin Ölümü”, a.e., s. 15.

25 “Karanlık Duvarlar”, a.e., s. 50.

26 “Tabiat Risalesi”, a.e., s. 93.

“Sonra bir çağ geldi/ baktım kafamda karıncalar vardı/ sonra yapılardan yollardan bıkmıştım/ kirli sokaklar beni ürkütüyordu/ kötü meydanlarda boğuluyordum/ suları borulara almalarına kızıyordum/ hele hele hep düğmelere basıp yaşamalarına çok çok içerlemiştim/ sonra kalkıp afrikaya gittim/ ohh afrikaya.”²⁷

Anadolu coğrafyası ise bir “türkü” motifi ile birlikte samimiyet ve sıcaklığa kaçışın yönü ve yeri olarak belirir başka şiirlerinde de türkü motiflerine çok etkili olarak yer verdiğini bildiğimiz Bayazıt’ın şiirinde:

*“Durma, bana bir türkü söyle anadolu olsun
Susuz dudak gibi çatlak olsun*

(...)

*Çekme ülkemden nar yangını gözlerini
Beni bu kentten kurtar, beni yalnız ko git beni.”²⁸*

Bu tabiata kaçış yönelişi, Erdem Bayazıt’ın şiirine kır-kent ayrımı şeklinde yansır ki bu ayrımın, kentten bunalan modern şairin çok fazla işlediği bir tematik renk olduğunu daha önce söylemiştik. Aşağıdaki örnekler böylesi mısralarla dokunmuştur. Bu örneklerin ilkinde, şairin Necip Fazılvarî bir çarpıcı ve özlü söyleyişi yakaladığına da dikkat çekilmelidir:

*“Ey kabına sığmayan kırlar!
Ey kabuğunda can çekişen kent!
Kimsenin efendisi değilsin kırlarda
Kendinin bile*

*Her şeyin kölesisin şehirlerde
Kendinin bile!”²⁹*

*“İnsanlar kıvılcımlanıyorlardı şehrin meydanlarında
Çağırıp duruyordu ıssız kırlar onları.
Nehirler, gülümseyen sevgililerin gamzeleri gibi.*

(...)

*Kaynaşan kurtçuklar gibi
Kaynaştılar şehrin içinde
Sonra koşuştular
Kendilerini kırlara vurdular.”³⁰*

27 “Gölgelere Dair”, a.e., s. 70,

28 “Yok Gibi Yaşamak”, a.e., s. 60.

29 “Şehir ve Doğa Burcundan”, a.e., s. 200.

30 a.y., s. 198.

“Altımızdan kayan bu ölü şehri durdursana!”³¹ diye çığlık atan şair için, kent ölüdür, öldürücü tuzaklar ve görünümler belgesidir. Ancak “Şehrin Ölümü”³² onun için bir çıkışsız yazgı değildir. Şairin Sezai Karakoç’tan mülhem “Diriliş Saati”³³ şiirinde söylediği gibi “düştüğü yerden kalkacak”tır. Onun bu dirilişini gerçekleştirecek, onu bu olumsuz ve bozucu kimliğinden kurtararak “yanlış pazarlara sürülmüş yılgın uykusunu ortasından bölecek” olanlar “Güneşçağ Savaşçıları”dır şaire göre. Bu savaşçılar:

*Gözlerinde gök sancısı
İçlerinde okyanus uğultusu uzun mızraklarla yarararak karanlığı
Gelip dayandılar şehrin sivrilmış tırnaklarına.”³⁴*

Bu savaşçılar, “bilinçleri ustura” savaşçılardır, “yanan şehri tut”mak için gelmiş “dua erleri”dirler. “Yüzleri Mekke ülkesi, gözleri Medine çeşmesi, elleri altınçağ mimarı”dır onların.

Gerek “Diriliş Saati”nde, gerekse “Güneşçağ Savaşçıları”nda ortaya konan tablo bize göstermektedir ki, Erdem Bayazıt için modern kent kuru kuruya bir düşmanlık yahut en hafifinden bir tepkinin mahreki değil, bir düşünce ve hassasiyet penceresinden görülerek iyileştirilmeye çalışan hasta bir varlıktır. Bu tedavinin gözettiği ideal dönüş noktası, sağlıklı ve sahil şehir kimliğidir. Bu kimlik ise “Altınçağ mimarları”nın “bize ait” şehirlere bir “diriliş” ruhuyla yeniden hayatiyet kazandırması ile mümkün olacaktır. Şair umutsuz değildir, onun için bu “Altınçağ mimarları”, “beton duvarlar arasında açan çiçek”lerdir, “çelik dişliler arasında direnen insanlığı” kurtaracak kahramanlardır ve “birazdan gün doğacak”tır:

*“Beton duvarlar arasında bir çiçek açtı
Siz kahramanınızın çelik dişliler arasında direnen insanlığını.
Saçlarınız ıstırap denizinde bir tutam başak,
Ellerinizi kök salmış ağacıdır zamana
O inanmışlar çağının.”³⁵*

31 “Haber Veriyorum”, a.e., s. 24.

32 “Şehrin Ölümü”, a.e., s. 15.

33 “Diriliş Saati”, a.e., s. 32.

34 “Güneşçağ Savaşçıları”, a.e., s. 30.

35 “Birazdan Gün Doğacak”, a.e., s. 11.

Kaynakça

- Andı, M. Fatih, “İstanbul’a İki Bakış: Sezai Karakoç ve Cemal Süreya’nın Şiirlerinde İstanbul”, *Güneşe Tutulan Ayna*, İstanbul, Hat Yayınları, 2010.
- Andı, M. Fatih, “Yahya Kemal’in Şiirlerinde Bir Medeniyet ve Kimlik Göstergesi Olarak Şehir”, *Güneşe Tutulan Ayna*, İstanbul, Hat Yayınları, 2010.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Şiir ve Şehir”, *Zaman*, 5 Temmuz 2007.
- Bayazıt, Erdem, *Şiirler*, İstanbul, İz Yayınları, 2009.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul, 1974.
- Ece, Ayhan, *Bütün Yort Savullar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Kaplan, Mehmet, “Tabiat Karşısında Abdülhak Hamid”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976
- Karakoç, Sezai, *Şiirler II/Taha’nın Kitabı-Gül Muştusu*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1978.
- Karakoç, Sezai, *Şiirler III/ Körfez-Şahdamar-Sesler*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1982.
- Karakoç, Sezai, *Şiirler VII/ Ateş Dansı*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1987.
- Karakoç, Sezai, *Şiirler Iv/Zamana Adanmış Sözler*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1985.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009.
- Narlı, Mehmet, *Şiir ve Mekân (Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi)*, Ankara, Hece Yayınları, 2007.
- Tarhan, Abdülhak Hamid, *Bütün Şiirleri I*, (Haz. İnci Enginün), İstanbul, Dergâh Yayınları, 1979.
- Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları. 2004.
- Turna, Murat, *Erdem Bayazıt Ve Şiiri*, İstanbul, İz Yayınları, 2010.
- Uyar, Turgut, *Büyük Saat- Bütün Şiirleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.